

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІН ТЕМПЕРАМЕНТАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ФАХІВЦІВ РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МНС УКРАЇНИ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Наведено дані змін основних властивостей темпераменту особистості, які відбувалися на різних етапах професійного становлення фахівців аварійно-рятувальних підрозділів Міністерства надзвичайних ситуацій України.

Коли говорять про темперамент, мають на увазі психічні відмінності між людьми: відмінності за глибиною, інтенсивністю, стійкістю емоцій, темп, енергійність дій та інші динамічні, індивідуально-стійкі особливості поведінки та діяльності. Темперамент – це біологічна основа, на якій формується особистість, а саме її соціально-психологічні характеристики.

Основні властивості темпераменту особистості регулюють динаміку психічної діяльності, характеризують особливості динаміки окремих психічних процесів, мають стійкий та постійний характер, знаходяться в чіткому співвідношенні, характеризуючи тип темпераменту, та обумовлюються типом нервової системи [1].

Відомо, що динамічні риси особистості виступають не тільки в стилі поведінки особистості, вони виявляються і в інтелектуальних процесах, у сфері потреб та прагнення, а також у професійній діяльності.

Суттєвий внесок у вивчення даного питання зробили роботи І. П. Павлова, Б. М. Теплова, В. Д. Небиліцина, М. В. Бодунова, В. М. Русалова, І. М. Палей, Л. Б. Єрмолаєвої-Томіної та багатьох інших [2].

Радянський психофізіолог В. М. Русалов, спираючись на нову концепцію властивостей нервової системи, запропонував на її основі більш сучасне трактування властивостей темпераменту [3].

Виходячи з теорії функціональної системи П. К. Анохіна, що включає чотири блоки зберігання, циркулювання і переробки інформації (блок афферентного синтезу, програмування (прийняття рішень), виконання і зворотного зв'язку), В. М. Русалов виділив чотири пов'язані з ними властивості темпераменту, відповідальні за широту або вузькість афферентного синтезу (ступінь напруженості взаємодії організму з середовищем), легкість перемикання з однієї програми поведінки на іншу, швидкість

виконання поточної програми поведінки і чутливість до розбіжностей реального результату дії з його акцептором.

Відповідно до цього традиційна психофізіологічна оцінка темпераменту змінюється і замість двох параметрів – активності і чутливості – включає вже чотири компоненти: ергічність (витривалість), пластичність, швидкість і емоційність (чутливість). Усі ці компоненти темпераменту, на думку В. М. Русалова, біологічно і генетично обумовлені [3].

На наш погляд, досить цікавим є питання дослідження особливостей трансформації та змін у межах параметрів темпераменту особистості, які відбуваються під впливом особливостей професійної діяльності особистості.

Мета даної статті – дослідити особливості змін, які відбуваються основними компонентами психофізіологічної оцінки темпераменту фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України в процесі професійного становлення та під впливом умов професійної діяльності.

У нашому дослідженні брали участь 94 курсанти факультету оперативного-рятувальних сил Національного університету цивільного захисту України. Дослідження тривало протягом 5 років (2004–2009). Заміри особливостей локусу контролю курсантів проводились кожного року (з 1 по 5 курс). Крім того, в нашому дослідженні взяли участь 68 фахівців аварійно-рятувальних підрозділів МНС України, тестування яких тривало протягом трьох років (2007–2009).

У сучасній психологічній науці положення, за яким темперамент – це одна з найважливіших підструктур особистості, що складається з комплексу формальних або енергетичних характеристик психічних властивостей та поведінки людини, вважається загальновідомим [4].

З метою вивчення особливостей змін досліджуваних особливостей нами було використано одномірний дисперсійний аналіз. Результатом даної статистичної процедури стало виявлення можливих відмінностей між змінними та рівень їх достовірності.

Першим показником, який нами вивчався, стала ергічність, що дозволяє виявити вираз-

ність потреби у засвоєнні предметного світу, прагнення до розумової та фізичної праці, а також ступінь занурення в трудову діяльність. Отримані результати представляли у вигляді як середньо групового показника, так і рівневого показника у відсотках.

Середнє значення та похибка середнього за шкалою «ергічність» представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Середньогрупові показники трансформації ергічності у фахівців-рятувальників

Середньогрупові показники (M ± m)	Курсанти НУЦЗУ					Фахівці АРП		
	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс	I гр.	II гр.	III гр.
	7,4 ± 0,36	7,5 ± 0,47	6,9 ± 0,37	6,9 ± 0,34	7,0 ± 0,37	7,8 ± 0,39	6,4 ± 0,30	6,5 ± 0,42

З таблиці бачимо, що показники ергічності для досліджуваних груп коливаються в межах від 6,4 до 7,8, що відповідає середньому значенню вираженості по шкалі. Таким чином,

рятувальники характеризуються середнім рівнем виразності потягу до діяльності та напруженої розумової та фізичної праці, а також відзначаються нормальною працездатністю.

Таблиця 2

Показники рівнів трансформації ергічності у фахівців-рятувальників (%)

Рівні	Курсанти НУЦЗУ					Фахівці АРП		
	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс	I гр.	II гр.	III гр.
Низький	7,3	8,6	8,2	10,2	10,0	13,1	14,5	20,0
Середній	54,5	48,5	65,2	62,6	60,0	36,0	36,8	38,2
Високий	38,2	42,9	26,6	27,2	30,0	50,9	48,7	41,8

Проведений аналіз не дозволив зафіксувати достовірних змін у межах кожної з груп, але отримані значущі відмінності між деякими досліджуваними групами. Розподіл показників ергічності на рівні виразності наведено в табл. 2.

Як бачимо, серед курсантів НУЦЗУ не більше 10 % випробуваних характеризуються низькими показниками ергічності (ця тенденція спостерігається протягом всього періоду навчання). Натомість у групі фахівців АРП на трьох етапах професійного становлення, кількість осіб із низьким рівнем збільшується приблизно на 7 % (з 13,1 % до 20,0 %).

Фактично половина курсантів має середній рівень виразності за даним показником; на третьому курсі ми можемо спостерігати його підвищення з 48,5 % до 65,2 %. Кількість випробуваних із середнім рівнем ергічності у групі фахівців під час професійної діяльності залишилась незмінною.

Проаналізувавши отримані дані, ми можемо сказати, що за період навчання в групі курсан-

тів не відбулося статистично значущих змін (отримані показники значущості для групи курсантів НУЦЗУ свідчать про те, що наявні відмінності можуть мати випадковий характер).

Поряд із цим ми зафіксували статистично значуще ($p < 0,05$) зниження рівня ергічності в групі фахівців-рятувальників за час професійної діяльності при порівнянні з групою курсантів.

Наведені дані дозволяють говорити, що лише незначна кількість рятувальників характеризується низьким життєвим тонутом, небажанням займатись діяльністю, що вимагає розумового чи фізичного напруження, а також пасивністю та гіпоактивністю. Звісно, вищепераховані властивості особистості не мають бути притаманними фахівцям аварійно-рятувальних підрозділів МНС України.

Друга шкала відображає рівень соціальної ергічності. Цей показник характеризує потребу в оволодінні соціальними, міжособистісними контактами, прагнення до лідерства, активної соціальної позиції та соціальних форм діяльності.

У таблиці 3 представлені середньоарифметичні показники за шкалою «соціальна ергічність» – вони коливаються в межах від 7,2 до 9,4. Це свідчить про те, що для фахівців-

рятувальників є властивим достатньо високий рівень відкритості, комунікабельності та легкості при встановленні нових соціальних контактів.

Таблиця 3

Середньогрупові показники соціальної ергічності у фахівців-рятувальників

Середньогрупові показники (M ± m)	Курсанти НУЦЗУ					Фахівці АРП		
	І курс	ІІ курс	ІІІ курс	ІV курс	V курс	І гр.	ІІ гр.	ІІІ гр.
	7,5 ± 0,29	7,6 ± 0,33	7,9 ± 0,35	7,9 ± 0,32	8,0 ± 0,35	9,4 ± 0,33	7,7 ± 0,25	6,6 ± 0,42

Дані, що наведені в табл. 4, свідчать про те, що не більше 8 % серед курсантів і фахівців

АРП можна охарактеризувати як замкнених та соціально пасивних.

Таблиця 4

Показники рівнів соціальної ергічності у фахівців-рятувальників (%)

Рівні	Курсанти НУЦЗУ					Фахівці АРП		
	І курс	ІІ курс	ІІІ курс	ІV курс	V курс	І гр.	ІІ гр.	ІІІ гр.
Низький	5,5	2,9	8,2	6,8	6,0	3,3	2,6	9,0
Середній	60,0	60,0	44,8	45,7	50,0	26,1	28,9	35,0
Високий	34,5	37,1	47,0	47,5	44,0	70,6	68,5	56,0

За даними табл. 4 також можна виявити тенденцію до підвищення рівня високих показників у процесі навчання та доволі чітке зниження соціальної ергічності ($p < 0,001$) на другому етапі професійного становлення. З таблиці бачимо, що з початком навчання рівень потреби в зануренні в соціальну діяльність поступово, але стабільно збільшується, досягаючи найвищої точки на першому та другому етапі професійного становлення. Саме в цей період навчання та професійної діяльності людина встановлює міцні соціальні контакти, які, можливо, будуть супроводжувати її все життя.

Дисперсійний аналіз свідчить, що група фахівців АРП відрізняється більшою соціальною ергічністю порівняно з групою курсантів ($p < 0,01$). Це вказує на те, що фахівці-рятувальники відзначаються більшою відкри-

тістю та комунікабельністю. Також це може свідчити про сформованість та усталеність соціальних контактів, а отже, передбачає певну вибірковість при спілкуванні.

Наступна шкала – пластичність – допомагає встановити ступінь легкості перемикавання з одного предмета діяльності на інший.

Крім того, даний показник свідчить про швидкість переходу з одних способів мислення на інші в процесі взаємодії з предметним середовищем, потяг до урізноманітнення форм предметної діяльності.

Відомо, що серед провідних факторів, які визначають індивідуальну поведінку, важливе місце належить пластичності, оскільки саме пластичність лежить в основі поведінки всіх живих істот, які тяжіють до адекватної зміни своєї індивідуальної активності відповідно до умов середовища, яке постійно змінюється [2].

Таблиця 5

Середньогрупові показники трансформації пластичності у фахівців-рятувальників

Середньогрупові показники (M ± m)	Курсанти НУЦЗУ					Фахівці АРП		
	І курс	ІІ курс	ІІІ курс	ІV курс	V курс	І гр.	ІІ гр.	ІІІ гр.
	8,1 ± 0,37	7,8 ± 0,47	7,9 ± 0,41	7,9 ± 0,38	8,0 ± 0,43	8,8 ± 0,36	7,0 ± 0,28	6,9 ± 0,43

З табл. 5 бачимо, що середньогрупові показники за даною шкалою коливаються в межах від 5,9 до 8,8. Такий діапазон вказує на більшу варіативність міжгрупових показників, ніж це спостерігалось в попередніх шкалах. Тому особливий інтерес для аналізу становлять дані, що наведені в другій частині табл. 6.

У групі курсантів та фахівців АРП майже половина досліджуваних мають виражений ступінь пластичності, а в групі старших лікарів кількість таких людей становить лише одну п'яту від загальної сукупності. Натомість збільшується кількість осіб з низьким рівнем пластичності. Це вказує на те, що з віком більш

вираженим стає тяжіння до консервативних форм діяльності, а також схильність до монотонної роботи, також спостерігається зниження гнучкості мислення та легкості перемикавання. Відмінності всередині груп курсантів з першого по п'ятий курс та фахівців АРП з першого по третій етапи професійного становлення не мають значущого характеру, що дозволяє припустити випадкову варіативність чисел.

Можна сказати, що період зниження пластичності припадає на час закінчення здобуття освіти та початком самостійної професійної діяльності – між 25 та 35 роками життя людини.

Таблиця 6

Показники рівнів трансформації ергічності у фахівців-рятувальників (%)

Рівні	Курсанти НУЦЗУ					Фахівці АРП		
	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс	I гр.	II гр.	III гр.
Низький	3,6	2,9	8,2	8,5	8,0	6,6	7,9	10,0
Середній	58,2	62,7	51	52,5	52,0	39,2	42,0	49,0
Високий	38,2	34,4	40,8	39,0	40,0	54,2	50,1	41,0

Ми вважаємо, що це можна пояснити тим, що в цей віковий період людина, як правило, знаходить своє місце в суспільному, професійному та особистісному житті, вона вже знає, чого хоче, до чого прагне. На цей час особистість, скоріш за все, остаточно визначається з тою професійною діяльністю, якою планує займатись і надалі. Саме з цих причин, на нашу думку, знижується потреба в урізноманітненні предметної діяльності.

Наступною шкалою є соціальна пластичність. Соціально пластичні люди відзначаються легкістю перемикавання в процесі спілкування з однієї людини на іншу. Вони легко вступають у соціальні контакти, а також відзначаються комунікативною імпульсивністю.

Середні значення (табл. 7) коливаються в межах від 3,8 до 5,5. Це свідчить про близькість показників досліджуваних до низьких значень, що вказує на ретельність у продумуванні власних вчинків у процесі соціальної взаємодії, а також на певне ускладнення при перемиканні з одного об'єкта на інший у процесі спілкування. Отримані дані за цією шкалою вказують на кількісну перевагу випробуваних з низьким рівнем соціальної пластичності над високим рівнем. Також виявлено, що їх кількість збільшується з роками.

За роки навчання вираженість рівня соціальної пластичності у курсантів залишилась фактично незмінною. Таким чином, більша частина курсантів НУЦЗУ характеризуються середнім рівнем соціальної пластичності.

Таблиця 7

Середньогрупові показники трансформації соціальної пластичності у фахівців-рятувальників

Середньогрупові показники (M ± m)	Курсанти НУЦЗУ					Фахівці АРП		
	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс	I гр.	II гр.	III гр.
	4,9 ± 0,25	5,0 ± 0,33	5,5 ± 0,28	5,2 ± 0,25	4,9 ± 0,27	5,5 ± 0,37	4,5 ± 0,26	4,1 ± 0,31

У групі фахівців-рятувальників за три роки обстеження майже на 19 % (p<0,05) збільшилась кількість осіб із низьким рівнем соціальної пластичності (з 19,7 % до 38,0 %), та пропорційно їй зменшилась кількість осіб із високим рівнем (з 14,7 % до 2,0 %).

Таблиця 8

Показники рівнів трансформації соціальної пластичності у фахівців-рятувальників (%)

Рівні	Курсанти НУЦЗУ					Фахівці АРП		
	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс	I гр.	II гр.	III гр.
Низький	21,8	20,0	12,2	15,3	8,0	19,7	21,1	38,0
Середній	71,0	74,3	71,5	77,9	82,0	65,6	65,9	60,0
Високий	7,2	5,7	16,3	6,8	10,0	14,7	13,0	2,0

Наведені дані дозволяють припустити, що в процесі професіоналізації та зміни провідної діяльності аналізована характеристика темпераменту змінюється відповідно до вимог, що становить професія до людини. Таким чином, ми припускаємо, що фахівець-рятувальник повинен відрізнитись ретельним продумуванням власних вчинків у процесі соціальної взаємодії та стриманістю в процесі спілкування.

Наступна шкала – темп – допомагає виявити швидкість виконання окремих операцій, а також швидкість моторно-рухових актів при виконанні предметної діяльності. Отримані

середньоарифметичні дані (табл. 9) указують на те, що показники темпу варіюються в межах від 7,2 до 9,9. Це в цілому свідчить про високий темп поведінки випробуваних, а також про достатньо високу швидкість виконання окремих операцій.

Група фахівців-рятувальників порівняно з групами курсантів ($p < 0,05$) відзначається найбільшою кількістю осіб, для яких властиві високі показники за даною шкалою. З віком швидкість виконання окремих операцій трохи знижується, як це можна побачити на прикладі даних групи рятувальників.

Таблиця 9

Середньогрупові показники трансформації темпу у фахівців-рятувальників

Середньогрупові показники ($M \pm m$)	Курсанти НУЦЗУ					Фахівці АРП		
	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс	I гр.	II гр.	III гр.
	8,6 \pm 0,35	8,6 \pm 0,42	8,9 \pm 0,39	8,9 \pm 0,35	8,9 \pm 0,39	9,9 \pm 0,37	8,3 \pm 0,27	8,0 \pm 0,48

Таблиця 10

Показники рівнів трансформації темпу у фахівців-рятувальників (%)

Рівні	Курсанти НУЦЗУ					Фахівці АРП		
	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс	I гр.	II гр.	III гр.
Низький	1,8	0	2,0	3,4	4,0	3,3	3,9	8,7
Середній	52,7	57,1	49,2	40,6	38,0	21,3	21,2	21,3
Високий	45,5	42,9	55,1	56,0	58,0	75,4	74,9	70,0

Наступною шкалою є шкала соціального темпу. Дана шкала допомагає виявити швидкість характеристик мовно-рухових актів (швидкість мовлення) в процесі спілкування. Отримані середньоарифметичні показники, що наведені в табл. 11 (від 7,0 до 8,6), вказують на те, що випробувані відзначаються легкістю і

плавністю мови, високою мовноруховою активністю, а також швидкою вербалізацією.

Так само як і в попередніх дослідженнях, спостерігаємо, що під час навчання в університеті у курсантів не відбувається значущих змін за даною шкалою.

Таблиця 11

Середньогрупові показники трансформації соціального темпу у фахівців-рятувальників

Середньогрупові показники (M ± m)	Курсанти НУЦЗУ					Фахівці АРП		
	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс	I гр.	II гр.	III гр.
	7,5 ± 0,34	7,2 ± 0,44	7,9 ± 0,34	8,0 ± 0,30	8,0 ± 0,33	8,6 ± 0,32	7,1 ± 0,24	7,6 ± 0,41

Група фахівців АРП відзначається значною ($p < 0,05$), що мають високі значення за даною кількістю осіб порівняно з групою курсантів шкалою.

Таблиця 12

Показники рівнів трансформації соціального темпу у фахівців-рятувальників (%)

Рівні	Курсанти НУЦЗУ					Фахівці АРП		
	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс	I гр.	II гр.	III гр.
Низький	9,1	11,4	4,1	3,4	2,0	1,6	1,3	6,9
Середній	56,3	63,9	55,1	50,8	52,0	47,6	48,8	55,1
Високий	34,6	24,7	40,8	45,8	46,0	50,8	49,9	38,0

Також із наведених даних видно, що сформований рівень соціального темпу залишається відносно незмінним протягом професійного становлення особистості. Говорячи про особливості виразності соціального темпу у фахівців АРП, ми бачимо, що для більшості характерні середні та високі показники.

Отримані результати за шкалою «емоційність» допомагають оцінити емоційну чутливість до розходження між задуманим і спланованим та результатом реально отриманої предметної дії. Також дана шкала оцінює чутливість до невдач у роботі. Середнє за даною шкалою (див. табл. 13) коливається в межах від 3,3 до 5,7.

Таблиця 13

Середньогрупові показники трансформації емоційності у фахівців-рятувальників

Середньогрупові показники (M ± m)	Курсанти НУЦЗУ					Фахівці АРП		
	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс	I гр.	II гр.	III гр.
	5,0 ± 0,41	4,8 ± 0,45	5,0 ± 0,42	5,0 ± 0,40	4,9 ± 0,42	4,3 ± 0,35	3,3 ± 0,26	5,2 ± 0,47

Такі показники вказують на нормальний рівень чутливості до розходження між задуманим, очікуваним та реальним результатом цієї дії. Для опитаних, також властива впевненість

у собі при виконанні будь якої справи, нормальний рівень тривоги у випадку невиконання чи поганого виконання роботи.

Таблиця 14

Показники рівнів трансформації емоційності у фахівців-рятувальників (%)

Рівні	Курсанти НУЦЗУ					Фахівці АРП		
	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс	I гр.	II гр.	III гр.
Низький	36,4	34,3	34,7	33,9	32,0	47,5	52,6	46,7
Середній	52,8	45,7	55,2	54,2	56,0	46,0	40,9	42,9
Високий	10,8	20,0	10,1	11,9	12,0	6,5	6,5	10,4

Таку характеристику вибірки ми пояснюємо також особливостями професії. Рятувальник

має справу з найціннішим, що є у кожній людини, – з її здоров'ям та життям. Він несе осо-

бисту відповідальність перед постраждалим, суспільством та самим собою за правильність рішень та правильність своїх дій. Саме тому рятувальник не має права на помилку. Низька емоційність вибірки, з одного боку, може бути пояснена впевненістю у правильності дій, та недопустимістю розходження очікуваного результату рятувальником. З іншого боку, у важких, суперечливих випадках фахівець просто не може дозволити собі часу співчувати постраждалому та його близьким з причини великої вірогідності власного емоційного вигорання.

У групі курсантів за п'ять років навчання не відбулося значущих змін у їх емоційності. Натомість у групі фахівців АРП за період проходження служби рівень предметної емоційності збільшився з 4,3 до 5,2 ($p < 0,01$), що вказує на підвищення рівня тривоги стосовно роботи.

Таким чином, курсант, маючи своєю провідною діяльністю навчання, набагато менше переймається за невдачі в цьому процесі, ніж фахівець-рятувальник. Отже, перехід до професійної рятувальної діяльності підвищує неспокій, невпевненість та тривогу за виконання своїх професійних обов'язків.

Шкала соціальної емоційності визначає рівень емоційної чутливості в комунікативній сфері.

Середні показники за даною шкалою наведені в табл. 15. Вони коливаються в межах від

4,3 до 6,3. Такий рівень виразності показників за шкалою «соціальна емоційність» свідчить про нормальний рівень чутливості фахівців-рятувальників до невдач у спілкуванні чи соціальній взаємодії, а також про середній рівень вираження впевненості у собі. Найвищі показники відзначаються у фахівців АРП на третьому етапі професійного становлення.

На нашу думку, таку значущість вдалого спілкування для молодих та досвідчених професіоналів можна пояснити великим впливом даного чинника на успішну життєдіяльність осіб, що перейшли чи готуються перейти до самостійної професійної діяльності, оскільки саме вдале спілкування позитивно впливає на професійне, кар'єрне, особистісне та міжособистісне зростання.

Як бачимо з табл. 16, для переважної більшості курсантів та фахівців-рятувальників властивий середній рівень вразливості та чутливості до оцінок товаришів, а також до невдач у спілкуванні.

Підсумовуючи, можна зазначити, що перехід до самостійної професійної діяльності та формування важливих для особистостей соціальних зв'язків супроводжується певним підвищенням чутливості до невдач у спілкуванні та соціальній взаємодії.

Таблиця 15

Середньогрупові показники трансформації соціальної емоційності у фахівців-рятувальників

Середньогрупові показники ($M \pm m$)	Курсанти НУЦЗУ					Фахівці АРП		
	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс	I гр.	II гр.	III гр.
	5,5 ± 0,36	5,3 ± 0,43	5,2 ± 0,36	5,1 ± 0,36	4,9 ± 0,41	5,2 ± 0,32	4,3 ± 0,24	5,9 ± 0,38

Таблиця 16

Показники рівнів трансформації соціальної емоційності у фахівців-рятувальників (%)

Рівні	Курсанти НУЦЗУ					Фахівці АРП		
	I курс	II курс	III курс	IV курс	V курс	I гр.	II гр.	III гр.
Низький	27,3	25,7	30,6	23,7	42,0	31,1	30,3	25,4
Середній	58,2	65,7	55,1	61,0	42,0	62,3	63,2	66,7
Високий	14,5	8,6	14,3	15,3	16,0	6,6	6,5	7,9

Враховуючи вищенаведені результати, можна відмітити, що формально-динамічні властивості не є раз і назавжди суворо фіксованою системою, а формуються та перебудовуються в міру розвитку людини.

Висновки. Отримані при дослідженні дані дозволяють говорити про наявність певних змін

у межах темпераментальної структури особистості на різних етапах її професійного становлення. Безумовно, зміни фіксуються лише в динамічних характеристиках темпераменту особистості, а саме в соціальній емоційності, соціальному темпі, соціальній пластичності, а також ергічності. При виявленні будь-яких змін

у структурі особливостей темпераменту слід враховувати і специфіку професійної діяльності особистості, адже саме її зміст здебільшого й обумовлює подібні трансформації.

Список використаної літератури

1. Батаршев А. В. Темперамент и свойства высшей нервной деятельности. Психологическая диагностика / А. В. Батаршев. – М. : Сфера, 2002. – 96 с.
2. Дружилов С. А. Становление профессионализма человека как реализация индивидуального ресурса профессионального развития / С. А. Дружилов. – Новокузнецк : ИПК, 2002. – 242 с.
3. Русалов В. М. Биологические основы индивидуально-психологических различий / В. М. Русалов. – М. : Наука, 1979. – 352 с.
4. Камышев Э. Н. Психология и педагогика : учеб. пособие / Э. Н. Камышев, Л. И. Иванкина, И. А. Дубинина и др. – 2-е изд., стер. – Томск : Изд-во ТПУ, 2005. – 79 с.

Надійшла до редколегії 12.02.2012

ТИТАРЕНКО А. В. ХАРАКТЕРИСТИКА ИЗМЕНЕНИЙ ТЕМПЕРАМЕНТАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ СПЕЦИАЛИСТОВ СПАСАТЕЛЬНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ МЧС УКРАИНЫ НА РАЗНЫХ ЭТАПАХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ

Приведены данные изменения основных свойств темперамента личности, которые происходили на разных этапах профессионального становления специалистов аварийно-спасательных подразделений МЧС Украины.

ТITARENKO A. CHARACTERISTIC CHANGES IN THE STRUCTURE TEMPERAMENTALNOY SPECIALIST RESCUE TEAMS MOE AT DIFFERENT STAGES OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT

The changes of basic properties of the individual temperament, which took place at different stages of professional development of rescue units' specialists of Ministry of Emergency Situations of Ukraine are presented.